

будувати міжособистісні відносини не лише у юнацькому віці, але і в подальшому.

Оскільки юнаки мають обмежений досвід соціальних відносин, а асертивність є комплексною якістю особистості, важливо цілеспрямовано впливати на формування та розвиток навичок асертивної поведінки. Це може здійснюватися за допомогою психолого-педагогічної технології, що включає в себе мету, завдання, методологічні підходи, форми організації роботи, компоненти та діагностичний інструментарій, спрямований на систематичний розвиток асертивних навичок у юнаків.

Література

1. Лучків В. З. Емпатія як чинник асертивності в юнацькому віці. Науковий часопис національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова. Серія 12: Психологічні науки. Вип. 3 (48). С. 203 – 210.
2. Власова О.І. Психологія соціальних здібностей: структура, динаміка, чинники розвитку : монографія. Київ : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2005. 308 с.
3. Лучків В.З. Онтогенетична динаміка асертивності в юнацькому віці. Теоретичні і прикладні проблеми психології : зб. наук. праць. № 3(38). 2015. С. 478–486.
4. Лучків В. З. Психологічні особливості розвитку асертивності в юнацькому віці: автореф. дис. канд. психол. наук: 19.00.07 / Національний педагогічний ун-т ім. М.П. Драгоманова. Київ, 2017. 20 с.

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ У ВОЄННИЙ ТА ПОСТВОЄННИЙ ПЕРІОДИ

О. Ю. Дроздов

доктор психологічних наук, доцент, завідувач кафедри загальної, вікової та соціальної психології імені М.А. Скока

Національний університет «Чернігівський колегіум»

імені Т. Г. Шевченка, dalmar@ukr.net

Мабуть, аксіоматичною можна вважати тезу про те, що події російсько-української війни вплинули та тривалий час ще будуть впливати майже на усі сторони життя українського суспільства. Одним із наслідків такого впливу є негативна динаміка психоемоційного стану різних категорій громадян України, поширення напруженості, тривожності, стресових станів і ПТСР-симптоматики [2]. Закономірною стала поява в 2022-2023 рр. у вітчизняних мас-медіа та соціальних мережах значної кількості публікацій, присвячених питанню перспективності професії психолога (практичного психолога, фахівця з психологічної реабілітації, психотерапевта тощо) у поствоєнний період. Прикладом є результати всеукраїнського онлайн-опитування, проведеного в жовтні 2022 р. ГО Центр «Розвиток КСВ» у межах проекту «Future of Work», згідно з яким кожен десятий (10%) респондент заявив про бажання отримати нові знання у сфері психології та психологічної допомоги [3]. Фахівці Державного Центру зайнятості також вказують на те, що кваліфіковані практичні психологи посідають значуще місце серед сучасної структури вільних вакансій [1]. Отже, у цілому актуальність роботи психологів і, відповідно, надання якісної психологічної освіти не викликає сумнівів. З іншого боку, аналіз поточної та прогнозування поствоєнної ситуацій дозволяє нам зробити ряд акцентів щодо перспективності фахової підготовки психологів. Мова йде про окремі спеціалізації психологічної освіти, які набувають особливої значущості в умовах сучасності та найближчої перспективи. З нашого погляду, на загальнодержавному рівні є сенс звернути увагу на підготовку психологів з наступних напрямків (спеціалізацій).

По-перше, це «практично-орієнтований» фаховий кластер, пов'язаний з безпосереднім наданням психологічної допомоги різним верствам населення. Його можна представити існуючими освітніми програмами (спеціалізаціями) за типом: *«Практична психологія»*, *«Психологічне консультування»*, *«Психологічна (соціально-психологічна) реабілітація»* тощо. Зрозуміло, що основна увага тут приділяється саме прикладній (практичній) фаховій підготовці, яка передбачає ознайомлення з досвідом і світової психологічної практики, і вітчизняним (адже не є таємницею, що ряд зарубіжних прийомів психологічної допомоги виявилися не дуже ефективними в умовах широкомасштабної війни в Україні). В принципі, саме ці фахівці повинні «взяти на себе» основний обсяг роботи з надання психологічної допомоги у закладах освіти та виховання, різноманітних соціальних центрах і службах, центрах реабілітації, благодійних фондах тощо.

Наступним – доречно виокремити медико-психологічний кластер, представлений в Україні лікарською спеціальністю *«Медична психологія»* (з наданням подвійної кваліфікації «лікар-психолог» по закінченні медичних університетів) і психологічною спеціалізацією *«Клінічна психологія»* (яка є традиційною для більшості країн світу). Актуальність підготовки психологів, котрі можуть працювати у закладах охорони здоров'я або на межі з медичною проблематикою, зумовлена тим, що певна частина наших співгромадян має і, на жаль, буде мати проблеми, що потребують одночасно й психологічної, і медичної допомоги. Це стосується як багатьох поранених військовослужбовців, так і цивільних жертв війни з психосоматичними проблемами, алкогольними та/або наркотичними адикціями тощо.

По-третє, це напрямок, котрий умовно можна визначити як *«Кризова/екстремальна психологія»*. Зазначимо, що в нашій країні вже є відповідний досвід реалізації таких освітніх програм і з «вузькою» відомчою (наприклад, у Львівському державному університеті безпеки життєдіяльності), і з «широкою» (зокрема у Прикарпатському національному

університеті імені Василя Стефаника) спрямованістю. Актуальність підготовки фахівців такого профілю зумовлена тим, що «звичайні» практичні психологи в переважній більшості не мають достатньої фахової підготовки для надання кваліфікованої психологічної допомоги клієнтам під час або одразу після кризових ситуацій на зразок обстрілів населених пунктів, масової загибелі людей (тут можна згадати влучання рашистських ракет у багатоквартирні будинки або супермаркети, як це було в Дніпрі, Кременчузі).

Немає сенсу доводити актуальність фахової підготовки за напрямком *«Військова психологія»*. На жаль, ЗСУ (й інші військові формування нашої країни) відчули гострий дефіцит кваліфікованих військових психологів, у т.ч. внаслідок багаторічної традиції формального підходу до їхньої підготовки. Темпи підготовки таких фахівців у закладах за типом Військового Інституту Київського національного університету імені Тараса Шевченка (*«Військова психологія»* за ОС «бакалавр»; *«Психологія військово-професійної діяльності»* за ОС «магістр») навряд чи дозволять швидко вирішити цю кадрову проблему. Немає сенсу обґрунтовувати специфіку фахової підготовки психологів, що працюють в армійських (особливо бойових) підрозділах, адже, крім елементарного досвіду військової служби, вони повинні володіти спеціалізованими психотехнологіями: діагностики здібностей до військової діяльності, психологічної підтримки військовослужбовців (і на етапі підготовки до бойових дій, і під час останніх), роботи з бойовими психічними травмами, психологічної реабілітації військовослужбовців і ветеранів тощо. Доцільним тут уявляється поєднання напрацьованого досвіду вітчизняних військових психологів з досвідом військової психології таких країн, як Ізраїль та США.

Наступним доволі актуальним напрямком психологічної освіти, на наш погляд, може бути *«Інженерна психологія»*. Значущість підготовки фахівців з цієї галузі (яка, нагадаємо, вивчає психологічні аспекти взаємодії в системах «людина-машина») пояснюється тим простим фактом, що майже

всі сучасні бойові системи озброєння (ракетно-артилерійського, танкового, авіаційного тощо) являють собою складні людино-машинні системи, в ході навчання та застосування яких слід враховувати «людський чинник». Яскравим прикладом може бути робота операторів дронів (або БПЛА – безпілотних літальних апаратів) – зброї, яка отримала широке поширення на фронті. Зокрема, аналіз зарубіжних наукових джерел свідчить, що оператори («зовнішні пілоти») БПЛА під час роботи можуть мати справу з доволі специфічними психологічними проблемами, які відсутні у «традиційних» пілотів і здатні суттєво впливати на ефективність їхньої діяльності (тривалі сеанси чергувань-спостережень перед моніторами, одночасне поєднання ефектів «присутності» та «віддаленості» від поля бою, морально-емоційний тягар від «дистанційних вбивств», наслідки яких іноді можна спостерігати в режимі реального часу тощо). Фактично, йдеться про доволі специфічний «технічно-орієнтований» напрямок у межах військової психології, використання якого може суттєво підвищити ефективність різноманітних шкіл і курсів операторів української «Армії дронів».

Наприкінці, вважаємо за доцільне звернути увагу на значущість роботи психологів, які представляють напрямки «*Політична психологія*» та «*Соціальна психологія*». В умовах війни саме ці фахівці можуть бути залучені для якісного планування та проведення інформаційно-психологічних операцій (ІПсО) або протидії ворожим ІПсО. Але у поствоєнний період фахові компетенції таких психологів стануть ще актуальнішими, адже саме вони зможуть виступати експертами під час реалізації багатьох завдань державної політики деокупації на тимчасово окупованих територіях. Ці фахівці можуть і повинні бути залучені до планування та реалізації заходів, пов'язаних із реінтеграцією населення тимчасово окупованих українських територій, грамотною інформаційно-культурною та освітньою політикою, профілактикою міжгрупових (етнополітичних) конфліктів, колабораціонізму та інших соціально-

політичних проблем.

Але слід пам'ятати, що ефективність роботи всіх вищезгаданих фахівців залежатиме й від якості їхньої професійної підготовки, й від наявності чіткої стратегії держави, яка передбачатиме відповідні політичні, фінансові та інші кроки.

Література:

1. Державний центр зайнятості: під час війни ринок праці зазнав значних змін (3.04.2023). URL: <https://ua.korrespondent.net/interview/4577507-derzhavnyi-tsentr-zainiatosti-pid-chas-viiny-rynok-pratsi-zaznav-znachnykh-zmin>
2. Психічне здоров'я та ставлення українців до психологічної допомоги під час війни (2022). URL: https://gradus.app/documents/307/Gradus_Research_Mental_Health_Report_full_version.pdf
3. Future of Work для відновлення України: більше 1000 українців відповіли, які професії та галузі важливі для відбудови України (16.11.2022). URL: <https://careerhub.in.ua/future-of-work-dlya-vidnovlennya-ukrayiny-bilshe-1000-ukrayincziv-vidpovily-yaki-profesiyi-ta-galuzi-vazhlyvi-dlya-vidbudovy-ukrayiny-33/>

ПЕРФОРМАНС ЯК ФОРМА КОГНІТИВНОЇ РЕГУЛЯЦІЇ НАВЧАННЯ СТУДЕНТІВ У ВИЩІЙ ШКОЛІ

М. В. Карповець